

Latvių Dievas

Haralds BIEZAIŠ

Haraldas Biezajis (1909–1995), pagal išsilavinimą ir profesiją – teologas, yra vienas iškiliausių XX a. antrosios pusės latvių mitologų, senosios latvių dvasinės tradicijos tyrinėtojų, po Antrojo pasaulinio karo gyvenęs ir dirbęs Išeivijoje, Švedijoje. Gyvendamas Vakaruose, H. Biezajis rašė vokiškai, vokiečių kalba pasirodė ir pirmasis knygos apie latvių Dievą leidimas: Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion (Uppsala, 1961). Latvijai atgavus nepriklausomybę, buvo nuspręsta išversti H. Biezajo veikalus į latvių kalbą ir šitaip bent pavėluotai susigrąžinti juos į latvių kultūrą, mitologiją ir religijotyrą. Bet jau pradėjus versti šią knygą, Biezajo namuose Stokholme netikėtai atsirado jos latviškas rankraštis: Dieva tēls latviešu tautas religijā „Dievo vaizdinys latvių liaudies religijoje“. Tekstologiniai rankraščio tyrimai parodė, kad veikalas pirmiausia ir buvo parašytas latviškai, be to, latviškas rankraštis autorius buvo taisytas ir pildytas ligi pat 1992 m., matyt, jau tikintis jį išleisti Latvijoje gimtąja kalba. 2008 m. jis čia galiausiai ir buvo išleistas.

Pateikiame išverstus du šio veikalo skyrius, kurių pirmajame atskleidžiama senojo latvių ir kartu baltų Dievo kosmologinė samprata, o antrajame parodoma jį kartu buvus ne vien suasmenintą gamtos reiškinių (švytintį dangų ar dangiškąją šviesą), o būtent Dievą religine, dvasine prasme.

Žodžio dievas pirminė reikšmė

A. Šiuolaikinėje kalboje pastebimas iš senovės paveldėtas keistas reiškinys, kai tam tikruose posakiuose¹ žodis *dievas* pavartojamas tokiame kontekste ir tokia reikšme, kuri neturi nieko bendra nei su dabartine krikščioniška Dievo samprata, nei su dievo samprata apskritai. Kalbininkas K. Miulnbachas jo girdėtą posakį *Saule noiet dievu ar dievā* „Saulė leidžiasi dievan“² aiškina: *Die Sonne geht unter am Himmel* „Saulė leidžiasi į dangų“. Vadinasi, žodį *dievas* šiame posakyje jis aiškina reiškiant „dangų“. K. Šliavas sakėsi Mazsalacoje nugirdęs pasakymą *Tad atkal strādāja līdz vakaram, kad saule dievā* „Tada vėl dirbo ligi vakaro, kai saulė dievan“³. Ir šiuo atveju *dievas* aiškinamas kaip „dangus“. K. Šliavas ten pat pamini ir tokį posakį kaip *Saulīte iet dievā* „Saulytė eina dievan“⁴. Kaip sinonimą jam jis nurodo posakį: *Saulīte iet pie dieva* „Saulytė eina pas dievą, dievopi“. Ir šiuodu abu posakius jis paaiškina kaip „saulėleidis, *tempus occiduum, suprema tempestas, solis occasus*“⁵. Miulnbacho aiškinimams paprieštaravo Endzelynas, teigęs, kad

pasakymuose *pie dieva* „pas dievą, dievopi“ ir *dievā* „dievan“ turimas omeny visai ne dangus, o būtent Dievas, ir nurodęs estišką atitikmenį *Pāiw lāt jumalahe* „Saulė leidžiasi“. Estai šiuo atveju vartoja ne iš latvių perimtą žodį *taevas*, žymintį dangų, o *jumal* „Dievas“.⁶ Tai esą verčia manyti, kad ir latvių kalboje minėtuose posakiuose *iet pie dieva* bei *iet dievā* turėtas omeny Dievas, o ne dangus. Bet argumentas, kad estai šiuo atveju kalba apie saulės ėjimą pas Dievą, dar neįrodo, kad ir latvių posakyje žodis *dievs* būtinai turi reikšti tą patį. Nėra nė jokio reikalo ieškoti estiškų paralelių, kai pačioje latvių kalboje galima aptikti gana įrodymų, kad posakiuose *saule iet pie dieva* išties gali būti menamas ir Dievas religine prasme. Vis dėlto tokiu atveju kalbama apie Dievą kaip suasmenintą dangų, vargu ar apie krikščioniškąjį Dievą. Nėra jokio pagrindo gamtos reiškinį – saulėleidį visuomet suprasti religiskai.⁷ Jei būtinai rūpėtų panaudoti suomių-ugrų tautų medžiagą, kur dangui žymėti vartojami etimologiškai giminiški žodžiai (suomių *taivas*⁸, estų *taevas*, lyvių *tõvaz*)⁹, tai veikiau prieitume priešingą rezultatą. Nėra abejonių, kad šie suomių-ugrų žodžiai yra gauti iš

baltų kalbų. Bet tokiu atveju tai tik papildomai patvirtina, kad žodis iš baltų buvo perimtas dar tuomet, kai ir baltams jis reiškė „dangų“. Juolab kad latvių kaimynai estai Dievui pavadinti turi atskirą žodį *jumal*. Todėl Endzelynas visai teisingai pažymėjęs, kad estų posakis *Päiw lät jumalahe* reiškia saulės ėjimą pas suasmenintą Dievą. Bet iš to vis dėlto neplaukia, kad latvių posakis *Saule iet pie dieva* reiškia tą patį ir kad latviai dėl to žodį *dievs* būtinai turi suprasti kaip suasmenintą Dievą. Kitaip tariant, tai nieku būdu neneigia galimybės, kad latviams žodis *dievs* galėjo būti žinomas ir dangaus reikšme. Kaip tik ją netiesiogiai patvirtina ir skoliniai šia reikšme suomių-ugrų kalbose.¹⁰ Minėtuose posakiuose žodis *dievas* pavartotas taip, kaip dabar jau nebėra įprasta. Endzelyno prieštaravimai Miulenbacho aiškinimui nėra pagrįsti, nes jis pats neatsižvelgė į įvairias žodžio semantines reikšmes.

Kadangi dabar mums prieinama platesnė dainų medžiaga, galime diskusiją gerokai pastūmėti į priekį. Antai skaitome:

<i>Nav saulīte Dievā gājse,</i>	Dar saulelė Dievan nėjo,
<i>Rasa zāles galiņā;</i>	Rasa ant žolės galiuko;
<i>Nav meitiņa pieauguse,</i>	Dar mergelė neužaugo,
<i>Jau par vecu daudzīnāja.</i>	Jau sena vadina.

LD 8705

Apie šią dainą kalbant, atsižvelgtini du dalykai. Pirmia, pagal įprastą dainų sandaros principą (*parallelismus membrorum*) pirmojoje jos pusėje kalbama apie kokį nors gamtos reiškinių, kurį antrojoje pusėje atitinka koks nors pastebėjimas iš žmogaus gyvenimo.¹¹ Antra, pasakymo *Nav saulīte Dievā gājse* sintaksinė sandara vėlgi nepalieka abejonių, kad čia turimas omeny saulės ėjimas „dangun“, t. y. jos nusileidimas vakare.

Šiai grupei priklauso ir kita iki šiol tyrinėtojų neatšizvelgta daina:

<i>Saulīt, Dievu noiedama [?],</i>	Saulyt, Dievą nueidama,
<i>Pagaid' mani, ko es sak':</i>	Palauk manęs, ką sakau:
<i>Nes manai māmiņai</i>	Nešk mano mamytei
<i>Simtu labu vakarīn'!</i>	Šimtą labų vakarėlių!

LD 4384, 6

Žodžiais *Saulīt, Dievu noiedama* čia išsakomas tas pats vaizdinys apie saulės nusileidimą vakare. Ankstesnio teksto (LD 8705) pasakymas *Dievā gājusi* šiuolaikiniam žmogui gali sukelti šiokių tokių sunkumų, o štai pastarojo teksto atveju tokie sunkumai atkrenta, nes *Saulīt, Dievu noiedama* atitinka visai suprantamą pasakymą *Saulīt, debesi noiedama* „Saulytė, dangų

nueidama“. Iki šiol kasdienėje latvių kalboje vartojami tokie pasakymai kaip *saule noiet visu savu ceļu* „saulė nuėjo visą savo kelią“; *saimnieks nobrauca garu ceļu* „šeimininkas nuvažiavo ilgą kelią“ ir t. t. Tačiau K. Baruonas, įtraukdamas šią dainą į savo rinkinį, prie pirmosios eilutės *Saulīt, Dievu noiedama* padėjo klausuką, mat jam tekstas pasirodė nesuprantamas.¹² Lygiai nesuprantamas jis ir bet kuriam šiuolaikiniam latvių kalbos vartotojui, kuris žodį *dievs* supranta kaip krikščioniškąjį Dievą. Baruonui buvo sunku apsispręsti dar ir dėl to, kad jam atsiųstame tekste žodis *Dievs* buvo parašytas didžiąja raide, kaip tikrinis daiktavardis.¹³ Kad saulė galėtų nueiti Dievą taip, kaip tarsi nueitų kelio gabalą, – akivaizdi beprasmybė. Vadinasi, tikrasis vaizdinys, kurį tekstuose mena tokie pasakymai, yra dangus. Tekste *Saulīt, Dievu noiedama* turimas omeny dangus kaip erdvė, kurios dalį saulė ligi vakaro išties būna nuėjusi. Šią mintį paremia ir:

<i>Ej, Saulīte, drīz pie Dieva,</i>	Eik, Saulyte, greit pas Dievą,
<i>Nelīdzini meža galus;</i>	Nelygink miško viršūnių;
<i>Lai līdzina Dieva dēli</i>	Lai lygina Dievo sūnūs
<i>Ar aso zobeniņu.</i>	Aštriu kalaviju.

LD 33779

Pirmoje eilutėje minimą *dievą* galima būtų manyti esant ir Dievą kaip asmenį ar net Dievą krikščioniškąja prasme, o saulę einant pas jį. Vis dėlto tam prieštarauja tai, kad čia pat kalbama apie Dievo sūnus. Tai rodo, kad turime reikalą su gamtos reiškinių išgyvenimu. Šiaip ar taip, tekstas yra tipiškas vėlyvojo laikotarpio kūrinys, kuriame atsispindi sinkretiški vaizdiniai. Antai greta Dievo sūnų daugiskaita variantuose pasitaiko ir *Dieva dēls* „Dievo sūnus“ vienaskaita. Daina žinoma 11 variantų. Iš jų keturiuose sakoma, kad *saule iet pie dieva* „saulė eina pas dievą“, o penkiuose – kad ji eitų *drīz zemē* „bemat žemėn“ ir dviejuose – *riet rietēdama* „leidžiasi laidon“. Kaip rodo pastarieji 7 variantai, saulės „ėjimas pas dievą“ ir „ėjimas žemėn“ arba nusileidimas liaudies supratimu yra tas pats. Šis posakis atitinka „ėjimą dievan“ prieš tai cituotuose tekstuose 4384, 6 ir 8705, nepaisant to, kad vienais atvejais vartojama prepozicija *pie* „pas“, o kituose lokatyvas. Ir vienu, ir kitu atveju kalbama apie saulės nusileidimą. Todėl, regis, esama pagrindo manyti, kad ir tekste 33779 su „ėjimu pas dievą“ iš tikrųjų turėtas omeny saulės nusileidimas vakare. Ir šiuo atveju žodis *dievs* reiškia „dangų“.¹⁴

Įdomus vaizdas atsiveria pažvelgus į šios dainos tekstą geografiniu požiūriu. Kaip sakyta, daina 33779 žinoma 11 variantų, iš kurių keturiuose kalbama apie

saulės „ėjimą pas dievą“: jie užrašyti Kastranėje, Suntažiuose, Nikterėje ir Tynūžiuose. Iš 4 dainos 8705 tekstų tik viename – iš Vecsatės (Valmiera) – kalbama apie „ėjimą dievan“. Savo ruožtu iš 52 dainos 4384 tekstų tik viename kalbama apie saulės „ėjimą dievan“, ir tasai užrašytas Mazsalacoje. Taigi tokie tekstai težinomi iš šešių vietų, ir negalima nepastebėti, kad visi jie priklauso vienai Latvijos sričiai – Vidžemei, negana to, išsibarstę šios srities vakaruose. Žinoma, galima paklausti, kodėl būtent šioje Latvijos dalyje? Į tai būtų sunku atsakyti, nes tam būtini specialūs kalbos ir istorijos tyrimai. Galima manyti, kad arba turime reikalą su kokia nors savita sena tradicija, išlikusia tik šioje teritorijoje, arba tiesiog nepakankamai išsamiai užrašyta medžiaga kitose srityse.

Antra, teksto geografinis paplitimas išsklaido dar ir kitas abejones. Teoriškai būtų galima daryti prielaidą Šliavą galėjus suklysti, Mazsalacoje iš liaudies užrašytą pasakymą apie saulės ėjimą dievan priskiriant tokiam vėlam laikui kaip 1905 m. Tačiau iš prieš tai išnagrinėto teksto (4384, 6), užrašyto apie 80 metų anksčiau, išeina, kad ir tuomet visai ten pat – Mazsalacoje – toks pasakymas (*dievu noiedama*) apie saulės laidą buvo žinomas. Tai pašalina bet kokias abejones dėl šios įvairiu laiku užrašytos liaudies tradicijos tikrumo.

Pastaruoju laiku prie tokios pačios nuomonės priėjo ir A. Uozuolas, remdamasis grynai formalia filologine teksto analize. Pirmiausia jis nurodė tuos dainų tekstus, kuriuose *dievs* pavartotas frazeologizmuose su daugiau mažiau nudilusia pirmine leksine reikšme, kaip antai *dod, dieviņ!* „duok, dieve!“, *dievs dod!* „dieve duok!“, *nedod dievs!* „neduok dieve!“, „čia paminėtinas ir su žinomu tikėjimu kilme susijęs frazeologizmas, sudarytas iš veiksmoždzio + *pie dieva* ‘pas dievą’ ir reiškiantis ‘šalin’ (pasibaigti, praeiti).“¹⁵ Vis dėlto, jei tokia „konstrukcija *iet pie dieva* ‘eiti pas dievą’ išreiškia atitinkamą tikėjimą“, tai yra, jei toks tikėjimas tebėra gyvas, tai ta konstrukcija nelaikytina frazeologizmu.¹⁶ Pažymėtina, kad savo straipsnyje Uozuolas aiškiai nepasakė, ką jis supranta kaip žodžio *dievs* pirminę leksinę reikšmę, tačiau kitu atveju jis ją laikė „dangų“¹⁷.

Šioje diskusijoje dalyvavo ir ne kalbininkai, kurie nurodė kitus momentus, tarsi bylojančius prieš ką tik minėtą žodžio *dievs* sampratą. Pasakymą *Ej, saulīte, drīz pie dieva!* „Eik, saulyte, greit pas dievą“ esą „nekaip negalima išaiškinti kaip saulės ėjimą į dangų (*uz debesīm*), kurį ji, nusileisdama, kaip tik paliko“, „nes nelogiška būtų ieškoti saulės vietos naktį danguje, kuriame dieną saulė ištis skaisčiai spindi, bet naktį būna nematoma“.¹⁸ Dėl šio K. Straubergo teiginio

reikia pasakyti, kad čia pats autorius iškraipė tekstą, vietoj priešdėlio *pie* „pas“ pavartojęs priešdėlį *uz* „į“. Eiti *pie dieva* „pas dievą“ ar *pie debesīm* „pas dangų“ nėra tas pats, kas eiti *uz debesīm* „į dangų“. Adamovičius į šiuos prieštaravimus yra dalykiškai atsakęs, kad tokie „loginiai“ sunkumai atsiranda tik palyginti vėlai, nes „Saulės naktinė buveinė... yra vėlesnis mitologijos rutuliojimosi padarinys ir įgauna prasmę tik tada, kai Saulė jau yra tapusi mitine būtybe, atsiskyrusia nuo saulės gamtoje ir esančia aukščiau už ją bei jos judėjimą. Tokia Saulė naktį praleidžia kartu su Dievu dangaus dvare“¹⁹. Vadinas, K. Straubergo prieštaravimai nepakeičia mūsų anksčiau padarytų išvadų.

Nebus pro šalį nurodyti panašų reiškinių, pavyzdžiui, sorbų tradicijoje. J. Smoleris (Smolef) pažymi, kad jiems žinomi tokie posakiai kaip *slončko boži domk dže* „saulė eina pas dievą“.²⁰ Dievą šiame posakyje jis supranta krikščioniška prasme: tai rodą gilų šios tautos krikščionišką religingumą. K. Šrėjeris savo ruožtu yra paminėjęs panašų posakį Korčevėje, vokiečių kolonijoje tarp pietų slavų: „*Gott wougen (wołgen) géan* gražiai sakydavo apie saulę, jai leidžiantis...“²¹ Abu šie skirtingų tautų kalbose nugirsti posakiai buvo žinomi ir H. Uzeneriui, vis dėlto, priešingai nei Smoleris, jis ir antrąjį, ir pirmąjį posakį aiškina remdamasis senaisiais prieškrikščioniškais vaizdiniais.²² Tokį Uzenerio aiškinimą visai patvirtina ir mūsų išnagrinėti tekstai.

B. Mintį pirminę dievo reikšmę buvus „dangų“ paremia ir toks priešdėlinis vedinys kaip *nodievs* „nuodievis, padievis“. Vedinys vartojamas tokiuose pačiuose pasakymuose kaip aptartieji. Pasakoma: *Saulīte iet nodievā* „Saulytė eina nuodievin“²³, t. y. leidžiasi. *Nodievs* tokiu atveju irgi gali reikšti tik dangų. Vardininkas galėtų būti arba *nodievs*, arba *nodieva*, nors L. Berzinis pažymėjo, kad vardininko linksniu šio žodžio jam neteko užtikti²⁴. Palyginus šį žodį su kitais panašiais latvių kalbos vediniais, kaip *nodaļa* „nuodala, skyrius“, *nomale* „pakraštys, pasienis, užkampis“, *nojums* „pastogė“, matyti, kad priešdėlis *no-* „nuo-, pa-“ su daiktavardžiu reiškia tam tikrą visumos dalį, ar nuodalą²⁵. Saulė leisdama iš tikrųjų pereina į tam tikrą kitą dalį, ar nuodalą, kuri nebėra pats dangus, t. y. *dievs* „dangus“. Žodžio *nodievā* „nuodievin“ pavartojimas minėtame posakyje tad sutinka su paties žodžio *dievs* vartojimu reikšme „dangus“ ir yra visai prasmingas. Žinomas ir žodžio vardininkas *nodievs*, tik kaip asmenvardis, kurį visai pagrįstai jau yra nurodęs L. Berzinis.²⁶ Nepriklausomai nuo to, kiek patikimu laikytume posakį *iet nodievā*, jis vis dėlto paremia aptariamąją dievo kaip „dangaus“ sampratą.

C. Kad *dievs* buvo suprantamas kaip „dangus“, iš dalies patvirtina ir mįslės, patarlės bei priežodžiai. F. Bryvzemnieko latvių mįslių rinkinyje esama poros mįslių, kurios leidžia *dievą* suprasti kaip „dangų“.

Spriks pie Dieva, sprinģis mežā, simtkājis ezerā „Spirgulys [žiežirba, žarija] pas Dievą, spraigulys miške, šimtakojs ežere“ (žvaigždė, kiškis, vėžys).

Sprinģis mežā, spriks pie Dieva, kukuļu muiža Daugavā „Spraigulys miške, spirgulys pas Dievą, bandelių dvaras Dauguvoje“ (gyvatė, žvaigždė, akmuo)²⁷.

Šie mįslių tekstai kelia tuos pačius sunkumus, kuriuos jau aptarėme kalbėdami apie įvairius saulės laidą žyminčius posakius dainose. Ir čia žodis *Dievas* pavartotas reikšme, nebūdinga šiuolaikinei kalbai. Abiejose mįslėse žvaigždė užmintas kaip *spriks*²⁸, kuris yra *pie Dieva* „pas Dievą“. Vargu ar įmanoma, kad čia būtų turimas omeny įsamenintas Dievas su žvaigždėmis. Veikiau priešingai: kaip rodo kiti mįslės elementai – kiškis, vėžys, gyvatė ir akmuo, jų buvimo vietos suprantamos konkrečiai, kaip tos, kuriose jie yra: miške, ežere, Dauguvoje. Todėl reikia manyti, kad ir žvaigždė, esanti „pas Dievą“, suprastina kaip esanti danguje. O tokiu atveju *dievs* čia pavartotas pirmine leksine reikšme.²⁹

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ir vietą žymintis prielinksnis *pie* „prie, pas“ čia pavartotas visai taip pat, kaip šiuolaikinėje latvių kalboje, kalbant apie žvaigždes *pie debesīm* „danguje“. Tai vėlgi rodo, kad anksčiau minėti Endzelyno prieštaravimai pasakymui *saule iet pie dieva* jokiū būdu nereiškia, kad liaudžiai tokia samprata būtų kėlusį kokių nors sunkumų, nes prielinksnis *pie* šiuo atveju žymi ne judėjimą prie ko nors, bet judėjimą per tam tikrą vietą ar tam tikroje vietoje.

Grįžtant prie mįslių tekstų, iš jų galima ne tik nustatyti žodžio *dievas* pirminę reikšmę, bet ir šio žodžio reikšmės pakitimo procesą. Esama tekstų, kuriuose abi žodžio *dievas* reikšmės – „dangus“ ir „Dievas“ – yra išlikusios greta. F. Bryvzemnieko dėka žinome, kad viena ir ta pati mįslė: *Augsts tēvs, plata māte, traks dēls* (var. *znuots*), *akla meita* „Tėvas aukštas, motina plati, sūnus (var. žentas) patrakęs, duktė akla“ yra turėjusi du įminimus: *debess, pasaule, vējš, nakts* „dangus, pasaulis, vėjas, naktis“ arba *Dievs, pasaule, vējš, nakts* „Dievas, pasaulis, vėjas, naktis“.³⁰ Mįslės įminimas rodo, kad liaudies suvokime, kuris atsispindi ir šioje mįslėje, išliko abi žodžio *dievs* reikšmės, kitaip tariant, jos vartotos pramaišiu. Į prieštaravimą, esą žodžiu *dievs* šios mįslės įminime turėtas omeny įsamenintas Dievas, galima nurodyti tą aplinkybę, kad jis čia paminėtas pagrečiu su pasauliu, vėju ir naktimi, o visa tai – empiriniai gamtos reiškiniai. Kaip mįslėje minėta

„plačioji motina“ yra žemė, taip „aukštasis tėvas“ yra dangus, arba dievas.

Tolesnę raidą į personifikuotą Dievą rodo kita mįslė: *Zemāks kā Dievs, augstāks kā ķeizars* „Žemesnis už Dievą, aukštesnis už karalių“ (dangus). Čia dėmesį patraukia du įdomūs dalykai. Pirma, Dievas ir dangus yra skirtingi dalykai visai taip pat, kaip dangus ir karalius. Tai matyti iš to, kad dangus palyginamas ir su vienu, ir su kitu. Taigi šioje mįslėje aiškiai pasakyta, kad dangus būtiškai skiriasi ir nuo Dievo, ir nuo karaliaus. Antra, pasinaudojant dviem minėtais palyginimo objektais, dangus čia aiškiai lokalizuotas: jis yra žemesnis už Dievą, t. y. jam pavaldus, ir tuo pačiu metu yra aukščiau už karalių. Palyginus šią mįslę su ankstesne, irgi nekyla abejonių, kad pastaroji atskleidžia vėlesnių laikų vaizdinius. Akivaizdžiai tai rodo ir mįslėje pavartotas žodis *ķeizars* „caras, karalius“. Jis mena laiką po 1710 m., kai latvių tauta buvo prijungta prie Rusijos su jos caru. Iš viso to galime daryti išvadą, kad šie mįslių tekstai net geriau už dainas atskleidžia žodžio *dievs* semantinį pakitimą.

D. Jau anksčiau esu nurodęs, kad latvių religijos tyrėjai yra susidūrę su sunkumais ieškodami paaiškinimo tokiam reiškiniui kaip Dievo nesantaika su Laima ir Dėkla, kuris darosi aiškesnis jį siejant su dangaus reiškiniais.³¹ Čia irgi paminėtina dainų grupė (34016–34020), kartu su variantais apimanti 45 tekstus. Pateiksiu tik kelis reikšmingesnius:

<i>Trīs dienīņas, trīs naksniņas</i> <i>Dievs ar Sauli ienaidā:</i> <i>Saule laida Mēnešam</i> <i>Ar sudraba akmentiņu.</i> LD 34016	Trīs dieneles, trīs nakteles Dievas vaidījos su Saule: Saulē sviedē į Mēnulį Sidabrinį akmenēļ.
<i>Trīs dienīņas, trīs naksniņas</i> <i>Saul' ar Dievu ienaidā:</i> <i>Dieva dēli nomaukuši</i> <i>Saules meitu gredzentiņus.</i> LD 34017	Trīs dieneles, trīs nakteles Saulē vaidījos su Dievu: Dievo sūneliai numovē Saulēs dukrų žiedelius.
<i>Trīs dienīņas, trīs naksniņas</i> <i>Saul' ar Dievu ienaidā:</i> <i>Saules meitas pārlauzušas</i> <i>Dieva dēla zobeniņu.</i> LD 34019	Trīs dieneles, trīs nakteles Saulē vaidījos su Dievu: Saulēs dukterys sulaužē Dievo sūnaus kalaviją.
<i>Trīs dienīņas, trīs naksniņas</i> <i>Saul' ar Dievu ķivējās:</i> <i>Dieva dēli apgāzuši</i> <i>Saules meitas kamanīņas.</i> LD 34020	Trīs dieneles, trīs nakteles Saulē riejosi su Dievu: Apvertē Dievo sūneliai Saulēs dukros rogutes.

34017-osios dainos antroje eilutėje sakoma Saulę vaidijantis su *Dievu*. Čia laikas iškelti klausimą, kaip suprasti šią nesantaiką ir kas ją motyvuoja. *Dievą* šiuo atveju suprantant kaip įsmenintą Dievą, tiek senąja prieš-krikščioniška, tiek krikščioniška prasme, liktų neaišku, kodėl Saulei reikėtų su tokiu Dievu vaidytis? Tekstai rodo, kad šis klausimas kilo ir patiems dainos pateikėjams, versdamas juos ieškoti motyvacijos. Motyvacijų atsirado labai įvairių. Nesantaika kilusi todėl, kad Saulė sviedė į Mėnulį sidabrinį akmenį (34016), kad Dievo sūnūs numovė Saulės dukroms žiedus (34017), kad Dievo sūnūs sudraskė Saulės dukros vainiką (34018), kad Saulės dukros sulaužė Dievo sūnaus kalaviją ar kardą (34019) arba kad Dievo sūnūs apvertė Saulės dukros roges (34020). Tekstuose aptinkami ir Dievo sūnūs, ir Dievo dukros, tiek vienaskaita, tiek daugiskaita. Kaip rodo motyvacija, čia mes turime reikalą su dangaus mitologija, kalbančia apie Dievo šeimos narius. Tik vienu atveju apsieita be jų, būtent dainoje:

<i>Saul' ar Dievu ienaidā</i>	Saulė vaidijos su Dievu
<i>Pusdienā, pusnaktī:</i>	Vidurdienį, vidurnaktį:
<i>Dieviņš meta Saulītei</i>	Dievas metė į Saulytę
<i>Ar sudraba akmentiņu.</i>	Sidabrinį akmenėlį.

LD 33906

Šiuo atveju pats Dievas metė į Saulę akmenį. Betgi šį, nukrypusį nuo minėtos schemos tekstą dėl tam tikrų priežasčių reikia vertinti labai atsargiai. Šiaip ar taip, visumoje nesantaikos motyvacija siejama su Dievo šeimos narių tarpusavio santykiais. Nuodugnesnis šio ypatingo klausimo tyrimas netelpa į mūsų darbo rėmus, prie jo mes ketiname grįžti kitą kartą³², ypač dėl to, kad šie latvių mitologijos vaizdiniai andai paskatino tokius mokslininkus kaip V. Manhartas (W. Mannhardt) ir L. Šrēderis (Schröder) sąsajų ieškoti toliau – su panašiais vaizdiniais vedose.³³ Mums dabar bus gana konstatuoti, kad čia nėra kalbos negali būti apie Dievą krikščioniška prasme. Tad lieka tik antroji galimybė. Tai įsmenintas nekrikščioniškas Dievas, su kuriuo vaidijasi įsmeninta Saulė. Nesantaikos motyvacija lieka ta pati, aukščiau minėtoji, visai deranti su dangiškosios mitologijos vaizdinių pasauliu. Tekstai kalba apie Dievo sūnūs ir Saulės dukras, o tai neleidžia abejoti, kad čia turime reikalą su Dievo tėvo ir Saulės motinos įvaizdžiais. Nėra jokios galimybės istoriškai nustatyti, kada įvyko šis *dievo* (= Dievo) ir *saulės* (= Saulės) įsmeninimas. Taip pat galima kelti klausimą apie šiuos vaizdinius sužadintųjų psichinių išgyvenimų prigimtį. Jei būtina norėtusi aptikti kokį nors ryšį su gamtos reiškiniais, tai, matyt, galima būtų nurodyti į tokius kaip apsiniaukęs

dangus ir atitinkamai už debesų pasislėpusi saulė. Vis dėlto tai tik spėjimas: anksčiau minėtuose dainų tekstuose *dievs* tikrai reiškė dangų.

Suprantama, be šių nedaugelio dainų tekstų, didžiojoje dalyje jų Dievas ir dangus yra turiniu du visiškai skirtingi dalykai:

<i>Opačā, miļš Dieviņš,</i>	Opapa, mielas Dieve,
<i>Tu augšām, es zemē,</i>	Tu aukštai, aš žemėje,
<i>Tu augšām debesīs,</i>	Tu aukštai danguje,
<i>Es zemē skaidienā.</i>	Aš žemėj skiedryne.

LD 33687

Taip pat žr. 1094; 29263, 1; 54660.

Netrūksta ir tokių dainų, kuriose dvi skirtingos sąvokos yra Dievas ir šviesa, nes Dievas yra šviesą davęs ar „dėjęs“:

<i>Dieviņ, tavu likumiņu,</i>	Dieve, tavo dėjimu
<i>Gaiša diena, gaiša nakts:</i>	Šviesi diena, šviesi naktis:
<i>Dienu gaiša Saule spīd,</i>	Dieną šviesi saulė spindi,
<i>Nakti gaiša Mēnesnīca.</i>	Naktį šviesi mėnesiena.

LD 33765

Šie dainų tekstai rodo, kad čia turime reikalą su įprastu įsmenintu Dievu, „pra-dėjusiu“ (sukūrusiu) šviesą. Mano galva, tekste vis dėlto matyti krikščioniškojo pasaulio sukūrimo pėdsakas, tik jam suteiktas latviškai liaudiškas pavidalas.

Metę žvilgsnį atgal, galime nedvejodami tarti, jog latvių tautosakos medžiagoje yra išlikę aiškių duomenų, kad žodis *dievas* pirmine prasme vartotas *f i z i n i a m d a n g u i* įvardyti. O tai papildomai paremia J. Vakernagelio, K. Cimermano ir Greisės Hopkins išvadas. Nežinant latvių tautosakos medžiagos, jiems teko įveikti nemažus sunkumus, kol atskleidė šią pirminę reikšmę.³⁴ Vis dėlto vienu atžvilgiu Greisės Hopkins požiūris taisytinus. Negalima teigti, kad jau indoeuropiečių bendrybės pabaigoje šis žodis visuotinai reiškė Dievą³⁵, jeigu vienai iš protautei priklausančių tautų – latviams – dar tuomet, kai jį perėmė finougriai, jis reiškė dangų. Tai, kad ši reikšmė latvių tradicijoje išliko ligi pat XX a. pradžios, irgi neleidžia įsmeninto Dievo vaizdinio datuoti tokiu ankstyvu laikotarpiu ir dargi taip užtikrintai, kaip to norėtų Greisė Hopkins.³⁶ Žodžio *dievs* semantinė raida latvių liaudies tradicijoje leidžia suformuluoti du teiginius. Pirma, šiame darbe mokslui pirmąsyk pateikta medžiaga regimai praplečia bazę lyginamosios kalbotyros ir religijotyros padarytomis išvadoms apie bendrą indoeuropiečių tautų dangaus Dievą. Antra, kaip pamatysime toliau, ji turi tiesioginių padarinių latvių Dievo sampratai.

Dievo esybės universalumas

Šiame skyriuje mėginsim susipažinti su tomis Dievo įvaizdžio ypatybėmis, kurios neapima vien žemdirbių pasaulėvaizdžiui, o suteikia jam universalių bruožų, ypač etinių. Suprantama, kad įsamenintas etiškasis latvių Dievas savo esme ir funkcijomis yra panašus į kitų religijų aukščiausiuosius dievus. Tad ir tyrinėjimai šiuo atžvilgiu negali duoti tokių vertingų rezultatų kaip atskleidžiant ypatingas, grynai latviškas Dievo įvaizdžio savybes. Mūsų tikslas – apžvelgti pagrindines sąvokas, su kuriomis yra susijusios ar kuriomis remiasi kitos, pirmiausia etinės Dievo funkcijos. Tai ypač svarbu todėl, kad yra pastebimos tendencijos etiškąjį Dievo įvaizdį laikyti atsiradusį dėl krikščionybės įtakos (*interpretatio christiana*) arba, priešingai, žiūrėti į jį kaip grynai latvišką (*interpretatio neopagana*).

Klausimas labai painus. Todėl pirmiausia būtinas kai kurios metodologinės pastabos. Tai, kad etiškajame latvių Dievo įvaizdyje atskirti grynai latviškus ir krikščioniškus bruožus yra labai sunku, suprato jau L. Adamovičius. Jis sako: „XIII a. senovės latvių religijos Dievas jau turėjo minėtą protėvio ir dangiškojo tėvo pobūdį ir tuo labai tiko krikščionių misionieriams kaip pavyzdys aiškinant krikščioniškąjį Dievo sampratą. Jie čia matė užtikrintą panašumą, todėl ir jo vardą drąsiai perėmė krikščioniškajam Dievui pavadinti, savo kovą nukreipę prieš kitus senovės latvių dievus. Suprantama, latvių sąmonėje mokymas apie krikščionių Dievą šliejosi prie jiems gerai pažįstamų vaizdinių apie senąjį latvių Dievą ir įgavo pavidalą, atitinkantį jų įprastą supratimą. Taip krikščioniškasis Dievas tapo žmonėms artimas, bet kartu perkeistas pagal senovės latvių gyvenimiško idealo pavyzdį (humanizuotas). Tokiu būdu Dievas pateko į minėtąjį senovės latvių religijos ir katalikybės sinkretizmą ir tapo „mieluoju Dievuliu“ (*miļo Dieviņu*). Ir pati katalikų Bažnyčia vėliau nebegalėjo taikstyti su tokiu Dievo įvaizdžiu. Jos atstovai pripažįsta, kad latviai tiki aukščiausią Dievą, dangaus Dievą, bet tiesiai šviesiai priskiria šį tikėjimą latviškajai pagonybei. Kadangi daugumoje latvių liaudies dainų rutuliojamas kaip tik šitoks Dievo įvaizdis, tai religijotyrininko uždavinys aprašyti senąjį latvių Dievą nėra lengvas. Viena vertus, jam reikia sugebėti atskirti krikščioniškojo tikėjimo įneštą tendenciją išskelti Dievą virš visų kitų dievybių bei galių ir pajungti jam visų jų veiklos sritis.“³⁷ Paliekant nuošaly Adamovičiaus savitas pažiūras apie raidą nuo protėvio ligi dangiškojo tėvo³⁸, taip pat apie Dievo humanizavimą³⁹, jis teisingai pabrėžė kai kuriuos reikšmingus dalykus.

Pirmiausia tai, kad XIII a. krikščionių misionieriai, dėl panašumo su senovės latvių Dievo įvaizdžiu, perėmė Dievo vardą krikščioniškajam Dievui pavadinti.⁴⁰ Dėl to ir tautosakoje, sukurtoje jau krikščionybės įtakoje, senovės latvių Dievo vaizdinys palengva įgavo bruožų, pradžioje būdingų tik krikščionybei. Tai Adamovičių atvedė prie antrojo teisingo teiginio apie tiesioginį krikščionybės įtakoje susidariusį Dievo įvaizdį, tautosakoje žinomą „mielojo Dievulio“ vardu ir tuo pačiu pavidalu aptinkamą krikščioniškose bažnytinėse giesmėse bei autorinėje kūryboje.⁴¹ Prie požiūrio į latvių „mieląjį Dievulį“ kaip tipišką Dievo įvaizdį⁴² atsiradimo gerokai prisidėjo Šrėderio teigta arijų gerosios aukščiausiosios būtybės samprata, ir ne tik prisidėjo, bet tiesiog davė jam pagrindą. Adamovičius tokį požiūrį pagrįstai atmeta, sakydamas, kad „reikia atsakyti prasimanymų apie kažkokį ypatingą grynai arijišką Dievo vaizdinį, išlikusį vos ne išimtinai latviuose ir skirtingą nuo rytietiškos dievybės sampratos. Tokio vaizdinio skelbėjai tebėra skolingi įrodymų“⁴³. Tačiau šis jo pagrįstas reikalavimas ir sprendimas, kaip jau matėme, nesusilaukė pelnyto dėmesio. Trečia, Adamovičius nurodė ir metodologinius sunkumus, nes, „kadangi daugumoje latvių liaudies dainų rutuliojamas kaip tik šitoks [sinkretiškas] Dievo įvaizdis, tai religijotyrininko uždavinys aprašyti senąjį latvių Dievą nėra lengvas“. Dėl šių sunkumų, mano galva, galima pasisakyti ryžtingiau. Kalbant apie Dievo moralines ypatybes ir kai kurias kitas būdingas funkcijas, aišku, kad, griežtai laikantis turimos medžiagos ribose, nėra ir niekuomet nebus įmanoma atskirti krikščioniškųjų priemaišų nuo prieškrikščioniškųjų elementų. Kad tai ne vien šiuolaikinio tyrinėtojo problema, bet problema, su kuria praktiškieji bažnyčios veikėjai susidūrė jau anksčiau, liudija žinomas faktas, jog dar XVII a. pradžioje kardinolui Valenčiui buvo žinomas dangaus Dievas, kuris anaipol nebuvo krikščionių dangiškas tėvas⁴⁴. Tad neprošal pabrėžti, kad mėginant nusakyti Dievo etines bei įvairias kitas funkcijas, būdingas jau prieškrikščioniškajam įsamenintam Dievui, galima kalbėti tik h i p o t e t i š k a i, kaskart nurodant patikimumo argumentus. Akivaizdžiai pamatyti šiuos metodologinius sunkumus sprendžiant, ar tekste kalbama apie krikščioniškąjį, ar prieškrikščioniškąjį Dievą, padeda patys tekstai:

<i>Ganu meita Dieva lūdza,</i>	Piemenaitē Dievą meldē,
<i>Pa vārtiem izdzīdama:</i>	Pro vartus išgīndama:
<i>Palīdz, Dieviņ, šo dieniņu,</i>	Padēk, Dieve, šią dienele,
<i>Palīdz visu vasariņu!</i>	Padēk visā vasarēle!

LD 28857

lesaliņa malēja Salyklo malēja
Laba Dieva pielūgusi: Gerāji Dievā maldavo:
Alutiņa dzērājiņi Alučio gērovai
Meklē durvu dibenā. Ieško durų padugnēj.
 LD 19629

Pamazām es dzīvoju, Po truputį aš gyvoju,
Pamazām Dievs palīdz; Po truputį Dievas paded;
Pamazām bite nesa Po truputį bitė neša,
Pa vienam ziedīņam. Po vienā žiedelį.
 LD 34278

Bēdā, Dievis, manu bēdu, Apverk, Dieve, mano bēdā,
Es nemāku bēdāties! Aš nemoku verkti!
Es samīnu savas bēdas Aš sumyniau savo bēdas
Zem kumeļa kājiņām. Po žirgo kojelēm.
 LD 105

Pirmasis tekstas kalba apie piemenaitę, kuri meldžia Dievą, išgindama gyvulius ganytis. Antroji maldautoja – salyklo malėja. Abiem atvejais nėra jokios galimybės pasakyti, kokį Dievą dainuotojos meldžia. Dvi paskutinės dainos tik konstatuoja. Vienu atveju, kad žmogus pamažu kaip bitė su Dievo pagalba gali pasiekti gyvenime sėkmės. Kitu atveju – kad dainuotojas nemoka verkti (ar dejuoti, skūstis, krimstis), todėl už jį teverkia Dievas. Ar tai krikščioniškasis Dievas, kuris „po truputį padeda“ ir kuriam reikia perimti naršaujančio dainuotojo bėdas? Toksai tekstas kaip

Nāc, Dieviņ, pats palīdzi Ateik, Dieve, pats padēki
Grūta darba padzīvāt; Sunkų darbą padaryti;
Tev, Dieviņ, spēks, varīte, Tavo, Dieve, jēga, galia,
Tev gudrais padomiņš. Tavo išmintēlē.
 LD 6933

nei turiniu, nei forma neduoda jokio verifikuojamo pagrindo minėtąjį Dievą laikyti krikščioniškuoju Dievu, nes ir prieškrikščioniškajam Dievui galėjo priklausyti jėga, galia, išmintis. Nepaisant to, vis dėlto atrodo, kad tekste galime išgirsti vieną krikščioniškojo Dievo vaizdinio atbalsį, kuris išreikštas „Mūsų tėve“ pabai-goje. Kita vertus, negalima nematyti, kad pirmosios dvi eilutės kalba apie labai konkrečią situaciją, sunkų darbą, į kurį Dievas kviečiamas pagalbon. Šis konkretus Dievas įsitenka mums jau pažįstamos žemdirbio gyvenimo lytyse. Šių pavyzdžių gana minėtiems metodologiniams sunkumams atskleisti.

Bet kokia diskusija, kas šiuose tekstuose galėtų padėti deramai moksliskai atskirti krikščioniškus ir nekrikščioniškus Dievo įvaizdžio elementus, yra beprasmiška ir nevaisinga, nes visais tokiais bandymais neįmanoma pasakyti nieko kita, kaip tik paties

tyrinėtojo vienokią ar kitokią subjektyvią nuostatą, kuri, suprantama, ir viena pati gali būti tiek pat verta. Pažymėtina, jog tokio pobūdžio tekstai patenka ir į tą vaizdinių sritį, kuri kalba apie Dievą kaip kūrėją, nustatūšį pasaulio tvarką ir palaikantį moralės reikalavimus. Suprantama ir tai, kad tiek prieškrikščioniškieji, tiek krikščioniškieji vaizdiniai ir reikalavimai šiose srityse didele dalimi sutampa. Tad dėl istorinių įrodymų stygiaus tolesnius šios knygos dalies samprotavimus teks grįsti psichologine galimybe, t. y. įtikinamumu.⁴⁵

Kita vertus, ne mažiau svarbu pabrėžti, kad minėtosios šaltinių ypatybės ir metodologiniai sunkumai neduoda nė menkiausio pagrindo abejoti, jog XIII a. krikščionių misionieriai, perimdami latvių žodį Dievs krikščionių Dievui pavadinti, taip pasielgė dėl to, kad latviai patys jį jau vartojo įsamenintam Dievui įvardyti. Latvių įsameninto Dievo vaizdinio jokia būdu nereikia daryti priklausomo nuo krikščionybės. Todėl niekas netrukdo ieškoti ir pripažinti šio įsameninto Dievo moralinių ypatybių, kurios galėjo jam priklausyti jau prieškrikščioniškais laikais. Metodologiškai bent kiek patikimesnis yra nebent negatyvus kelias: išskirti Dievo paveiksle tuos momentus, kurie nedviprasmiškai išduoda krikščioniškų pažiūrų žymes, ir laikyti juos vėlesnės kilmės antriniais sinkretiškais vaizdiniais. Šio principo laikytis būtina, norint išsivaduoti nuo interpretacijų, kurios, kaip matėme, ligšioliniuose tyrimuose neatlaikė išbandymų.

SANTRUMPOS:

- Adamovičs 1937 = L. Adamovičs. *Senlatviešu religija*. Iš: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga, 1937.
 Adamovičs 1938 = L. Adamovičs. *Senlatviešu pasaules ainava: La représentation du monde dans la mythologie des anciens Lettons*. Acta Universitatis Latviensis: Theologia, I / 1. Rīga, 1938.
 Adamovičs 1939 = L. Adamovičs. *Dažas „Dieva dziesmu“ grupas jaunā skatījumā*. Iš: *Filologu biedrības raksti*. Rīga, 1939.
 Adamovičs 1940 = L. Adamovičs. *Dižā debesu sēta latviešu mītologijā: Le (grand) domaine céleste dans le mythologie lettone*. Acta Universitatis Latviensis: Theologia, I / 5. Rīga, 1940.
 Ahlqvist 1875 = A. Ahlqvist. *Die Kulturwörter der Westfinnischen Sprachen*. Forschungen auf dem Gebiete der Ural-Altäischen Sprachen 2. Helsingfors, 1875.
 Aspberg 1956 = J. Aspberg. *iBiblns vāg till Östasien*. Iš: *Skrifter utgivna av Svenska institutet för missionsforskning*. Uppsala, 1956.
 Bērziņš 1900 = L. Behrsiņsch. „Deews“ latweeschu mītologijā. Iš: *Austrums*. Maskawa–Zehsis, 1900.
 Bērziņš 1940 = L. Bērziņš. *Ievads latviešu tautas dzejā, I: Metrika un stilistika*. Latvijas Universitāte, Mācības grāmatu sērija. Rīga, 1940.
 Biezais 1955 = H. Biezais. *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*. Uppsala, 1955.
 Biezais 2006 = H. Biezais. *Seno latviešu galvenās dievietes*. Rīga, 2006.
 Brīvzemnieks 1881 = F. Brīvzemnieks. *Материалы по этнографіи латышскаго племени. Извѣстія императорскаго общества любителей естествознания, антропологии и этнографіи. Труды этнографическаго отдѣла*, 40/6. Москва, 1881.

- Castrén 1853 = M. Castrén. *Föreläsningar i finsk mytologi*. Nordiska resor och forskningar III. Helsingfors, 1853.
- Donner 1937 I–II = K. Donner. *Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter*, I–II. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* B36–B77/1. Helsinki, 1937.
- Ehnmark 1949 = E. Ehnmark. *Religionshistoriens gräns*. IŠ: *Svensk teologisk kvartalskrift*, 25. Lund, 1949.
- Endzelins 1934 = J. Endzelin und E. Hausenberg. *Ergänzungen und Berichtigungen zu K. Mülenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch*, I. Riga, 1934.
- Havers 1946 = W. Havers. *Neuere Literatur zum Sprachtabu*. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 223/5. Berlin, 1946.
- Hopkins 1932 = Grace Hopkins. *Indo-European *deiwos and related words*. Diss. Suppl. to Language 12. Yale, Philadelphia, 1932.
- Kalima 1936 = J. Kalima. *Itämerensuomalaisen kielten baltilaisain lainasanat*. Helsinki, 1936.
- Koppers 1949 = W. Koppers. *Der Urmensch und sein Weltbild*. Wien, 1949.
- LD = Latwju Dainas. Sekārtojais Kr. Barons. Rīga.
- Mannhardt 1875 = W. Mannhardt. *Die lettischen Sonnenmythen*. IŠ: *Zeitschrift für Ethnologie*, 7. Berlin, 1875.
- Mīklas 1954 = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīga, 1954.
- Mīklas 1956 = *Latviešu tautas mīklas, sakāmvardi un parunas. Ēnigmes, proverbes et aphorismes populaires lettons*. Red. K. Straubergs. Kopenhāgena, 1956.
- Mühlenbachs 1923 = K. Mühlenbachs. *Lettisches-deutsches Wörterbuch*, I–IV. Red. J. Endzelins. Riga, 1923.
- Ozols 1955 = A. Ozols. *Paskaidrojošā vārdnīca folkloras leksikai*. IŠ: *Latviešu tautasdziesmas*, I. Rīga, 1955.
- Ozols 1959 = A. Ozols. *Latviešu tautasdziesmu frazeoloģijas pamatjautājumi*. IŠ: *Valodas un literatūras institūta raksti*, 10. Rīga, 1959.
- Rūķe-Draviņa 1959 = Velta Rūķe-Draviņa. *Diminutive im Lettischen*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Études de philologie slave, 8. Stockholm, 1959.
- Sadnik 1953 = L. Sadnik. *Südosteuropäische Rätselstudien*. IŠ: *Wiener slavistisches Jahrbuch: Ergänzungsband*, 1. Graz, 1953.
- Schlau 1905 = C. Schlau. *Materialen zur Ausstellung einer altlettischen Zeitrechnung*. IŠ: *Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*, 20. Mitau, 1905.
- Schröder 1923 I = L. Schröder. *Arische Religion*, I–II. Leipzig, 1923.
- Schröder 1869 = K. Schröder. *Ein Ausflug nach Gottschee*. IŠ: *Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, 60/1. Wien, 1869.
- Schweighofer 1926 = [Inicialas nenurodytas] Schweighofer. *Die bäuerliche Psyche*. IŠ: *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 105. Berlin, 1926.
- Senn 1949 = A. Senn. *Zu litauisch dievas 'Gott' und finnisch taivas 'Himmel'*. IŠ: *Die Sprache*, 1. Wien, 1949.
- Söderblom 1907 = N. Söderblom. *Die Alväter der Primitiven*. IŠ: *Religion und Geisteskultur*, 1. Göttingen, 1907.
- Söderblom 1914 = N. Söderblom. *Über den Zusammenhang höherer Gottesideen mit primitiven Vorstellungen*. IŠ: *Archiv für Religionswissenschaft*, 17. Tübingen–Leipzig, 1914.
- Straubergs 1937 = K. Straubergs. *Pasaules jūra*. IŠ: *Senatne un Māksla*, 4. Rīga, 1937.
- Šmitas 2004 = Pēteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- Thomsen 1869 = V. Thomsen. *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*. København, 1869.
- Thomsen 1890 = V. Thomsen. *Berøring mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. Videnskabs Selskabets Skrifter. Hist. Phil. Afd. København, 1890.
- Usener 1948 = H. Usener. *Götternamen*. Frankfurt am Main, 1948.
- Volkslieder 1953 = *Volkslieder der Sorben in der Oder- und Nieder-Lausitz*. Herausgegeben von L. Haupt und J. Schmalzer. IŠ: *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen der Kommission für Volkskunde*. Berlin, 1953.
- Zicāns 1945 = E. Zicāns. *Numinozie elementi latviešu Dieva tēlā*. IŠ: *Ceļš*, 1945.

NUORODOS

- Principinę reikšmę turi įvertinimas, tokiems posakiams duotas V. Koperso (Koppers 1949: 126): „Tautos patarlės ir priežodžiai neišvengiamai atskleidžia jos giluminę mąstyseną bei jauseną.“ Šis teiginys turėtinas omeny visuomet, kai tik šiame darbe susidursime su latvių brahilogizmais. [Originalios nelietuviškų pavardžių lytis matyti išnašose iš nuorodų ir literatūros sąrašė.]
- Mühlenbachs 1923 I: 485. J. Endzelynas čia pat pažymi, kad pirmasis iš minėtų posakių nugirstas Čirgalių valsčiuje.
- Schlau 1905: 73, paskui jį nurodo: Mühlenbachs 1923 I: 485.
- Schlau 1905: 69.
- Ten pat. [Lotyniški posakiai pažodžiui reiškia: „nusileidimo laikas, ribinis laikotarpis, saulėleidis“. – Vert. past.]
- Mühlenbachs 1923 I: 485.
- Šią Endzelyno mintį pagrįstai atmetė ir L. Adamovičius (Adamovičius 1938: 28).
- Suomių taivas etimologijos platų tyrimą žr.: Donner 1937 I: 361 ir II: 134.
- Pilnas šios grupės žodžių sąrašas pateiktas: Kalima 1936: 163, kur podraug pažymima juos esant skolinius iš baltų kalbų. Taip pat žr.: Thomsen 1869: 11 ir 1890: 166. M. Kastrenas: „Suomių žodis taivas, be abejo, yra skolinys iš indoeuropiečių kalbų. Iš visos Altajaus kalbų grupės šis žodis, kiek man žinoma, užtinkamas tik suomių ir estų kalbose. Net lapių kalba jo nežino“ (Castrén 1853: 23). Taip pat žr.: Ahlqvist 1875: 244.
- Adamovičius 1940: 381: „Tai rodo, kad šio žodžio skolinimosi laikais, apie I tūkstantmetį pr. Kr., baltų gentys dangų vadino dievu.“ Pati išvada teisinga. Tik šio reiškinio datavimo klausimas sunkiai išsprendžiamas. L. Adamovičius minėtam datavimui nepateikė jokių argumentų.
- Šio principo smulkesnę apžvalgą žr.: Bērziņš 1940: 322; taip pat: Biezais 1955: 66 (2006: 57).
- Tai tik dar kartą patvirtina Baruono atidumą skelbiant dainų tekstus.
- Dainų tekstuose nėra nuseklumo vartojant didžiąją ir mažąją raides, tad atitinkamuose tekstuose, apsisprendžiant dėl bendrinio ar tikrinio daiktavardžio, šią aplinkybę reikia turėti omeny.
- Negalima atmesti, kad saulės „ėjimas pas Dievą“ taip turi būti suprantamas ir daugelyje kitų tekstų, tačiau reikia skaitytis ir su ta galimybe, kad daugumoje šių dainų kalbama apie įsmeintą dangų, pavadintą Dievo vardu.
- Ozols 1959: 426.
- Ten pat. Kaip pavyzdį Uozuolas pamini LD 7.
- Ozols 1955: 426.
- Straubergs 1937: 170 ir 172.
- Adamovičius 1938: 31.
- Volkslieder 1953: 20.
- Schröder 1869: 257.
- Usener 1948: 178. Apie tai, kad čia turime reikalą su prieškrėščioniškais vaizdiniais, parodo ir Andriotis, Kriara, Trostas, Heselingas ir kiti tyrinėtojai (apie tai žr. Havers 1946: 87).
- Į tai dėmesį atkreipė L. Berzinis (Bērziņš 1900: 34), iš jo perėmė J. Endzelynas (Endzelins 1934 II: 34). Tačiau Berzinio posakį sunku patikrinti, nes jis nenurodė šaltinio, kuriame šis posakis aptinkamas. Paaiškinimas, esą jį nugirdęs Šliavas, nepakankamas, juolab dėl to, kad penkeriais metais vėliau už Berzinio pasirodžiusiame savo darbe Šliavas pats tokio posakio nemini. Tad kritiškas san-

- tūrumas šiuo atveju būtų labai vietoje.
24. Tokio nėra nei Miulenchacho (Mühlenbachs 1923), nei Endzelyno (Endzelins 1934) žodynuose.
 25. [Lie. žodis *nuodala* „kam nors priklausanti ko nors dalis, skyrius“, kaip ir *nuodalē* „tam tikra dalis“, žinomas tik šiaurės Lietuvoje, palatvyje (LKŽ VIII: 911), tad veikiausiai yra skolinys, vis dėlto čia jis labai tinka. – Vert. past.]
 26. Bėrziņš 1900: 34. Čia pat jis pažymėjo, esą tai leidžia manyti, kad *nodievs* priešingybė būtų „šviesus dangus“. Tokiai išvadai nėra jokio pagrindo.
 27. Brīvēznieks 1881: 110, Nr. 1154 ir 53, Nr. 277. Pažymėtina, kad mįslės neįtrauktos į kitais atžvilgiais precizišką ir mokslo reikalavimus atitinkantį rinkinį, sudarytą A. Ancelanės (Miklas 1954) – matyt, dėl to, kad jos neatitiko komunistinės ideologijos, nes įtartos esančios religinio turinio. Nėra šių mįslių ir kitame rinkinyje (Miklas 1956), nors šis ir kitais atžvilgiais mokslui vargiai panaudojamas, nes jame nenurodyti nei pateikėjai, nei vietos, kuriose jos užrašytos, arba šaltiniai, iš kurių paimtos. [Mįslės vertime pateikiamos šiuolaikine, sunorminta latvių rašyba, žr.: Šmitas 2004: 22. Atitinkamoje lietuvių mįslėje *Struolis šile, kreivulis danguj, strumbloks ežere* (kiškis miške, mėnuo danguje, vėžys vandenyje) „Dievą“ išties atstoja „dangus“. – Vert. past.]
 28. Sprīks sietinas su veiksmožodžiu *sprīksēt* (Mühlenbachs 1923 III: 1019), kaip ir žinomas žodis *sprīkstis* „žīruojantys pelenai arba anglys po pelenais“ (ten pat: 1020).
 29. Berzīnis (Bėrziņš 1900: 33) atkreipė dėmesį į įdomų reiškinį, kad dievu pavadintas dangus neretai atsiduria greta kokio nors vandens telkinio pavadinimo. Jis tai aiškino kaip dangaus atspindį vandenyje. „Šis veidrodys mums leidžia dangaus priešybę įsivaizduoti kaip kitą Dievo pavidalą.“ Ir nurodė mįslę: *Augstāis Dievs zemo Dievu lūdzas* „Aukštasis Dievas žemajam Dievui meldžias“ (šulinio svirtis).
 30. Brīvēznieks 1881: 54, Nr. 290. Panašus mįslės variantas žinomas pietų slavų, jį nagrinėjo Sadnik 1953: 34 ir toliau; taip pat žr. Miklas 1954: 107, Nr. 851.
 31. Biezais 1955: 140 ir toliau (Biezais 2006: 106 ir toliau).
 32. [Prie šio klausimo autorius grįš darbe „Senųjų latvių dangaus dievų šeima“: *Seno latviešu debesu dievu ģimene*. Rīga: Minerva, 1998. – Latviško leidimo red. past.]
 33. Žr. Mannhardt 1875: 287 ir Schröder 1923 I: 419.
 34. Tas pats pasakytina apie A. Zēno (Senn 1949: 8) išsakytą mintį: „Baltu kalbose pirminis ide. dangaus pavadinimas pražuvo. Ar galima jį baltų prokalbėje numanyti remiantis suomių *taivas*?“ Ne suomių *taivas* yra lemiamas argumentas pirminiam dangaus pavadinimui baltų kalbose, o pats la. *dievs* ir atitinkamai lie. *dievas* (*dievas*), atsižvelgiant į etimologinius ir semasiologinius atitikmenis giminiškose indoeuropiečių kalbose, kaip tai jau yra parodę J. Endzelynas ir K. Būga, pastaraisiais laikais – Greisė Hopkins, o anksčiau yra pripažinęs ir pats Zenas (Senn 1927: 4 ir t.).
 35. „Minėti faktai rodo, kad reikšmė ‘dievas’ buvo nusistovėjusi indoeuropiečių laikų pabaigoje“ (Hopkins 1932: 10, žr. 77).
 36. [Autoriaus santūrumas šiuo klausimu nepagrįstas, nes sakininėje tradicijoje – kai nėra didžiųjų ir mažųjų raidžių, kuriomis mes rašydami skiriame tikrinį daiktavardį nuo bendrinio, – niekas nekliudo vienu ir tuo pat metu žodžiui dievas reikšti ir įjasmenintą Dievą, ir (švytintį, šviesų) dangų, kaip tai akivaizdžiai rodo vedų Dievo *Dyaus* pavyzdys, bendriniam daiktavardžiui *dyaus* reiškiant „dangų“. – Vert. past.]
 37. Adamovičs 1937: 66.
 38. Apie tokio požiūrio tiesioginę priklausomybę nuo anuo laikmečiu vyravusių pažiūrų žr. aukščiau [į šį vertimą nepatekusioje H. Biezajo knygos vietoje. – Vert. past.]
 39. Mintis, esą senovės latvių Dievas laikui bėgant tapo humanizuotas, „perkeistas pagal senovės latvių gyvenimiško idealo pavyzdį“, viena vertus, prieštarauja paties Adamovičiaus teiginiui apie jį kaip protėvį, ilgainiui esą įkeltą dangun (Adamovičs 1939: 189; Adamovičs 1940: 324, 378), nes protėvio vaizdinys apima idealaus žmogaus – tėvo idėją. Antra vertus, kaip matyti iš ligšiolinio tyrimo, Dievo kaip tėvo ir šeimininko įvaizdis priklauso pamatiniams antropomorfizmo vaizdiniais, nesusijusiems su laiko kategorija.
 40. Tai reiškinys, su kuriuo krikščioniškajai misijai tenka susidurti dažnai. Pamokanti yra diskusija, kilusi, pavyzdžiui, dėl kinų dangaus dievo *T'ien*: koku mastu šį vardą galima taikyti krikščioniškajam Dievui (žr. Söderblom 1914: 13). Apie sunkumus krikščioniškojo Dievo sampratą perteikti kiniškai žr. Aspberg 1956: 24 ir toliau.
 41. Atsižvelgus į tuos dainų tipus, kurie neturi jokio ryšio nei su moterimis, nei su vaikais, turi tapti aišku, kad taip plačiai paplitęs deminutyvų vartojimas latvių folklore, taip pat ankstyvojoje dvasinėje raštijoje, negali būti paaiškintas moterų ir vaikų kalbos psichologija. Jis turi savitų sociopsichologinių motyvų (žr. Schweighofer 1926: 105).
 42. Šiltais žodžiais apie šį krikščionybės įtakoje sukurtą „mieląjį Dievulį“, manydamas jį esant grynai latvišką, yra pasisakęs E. Zicanas (Zicāns 1945: 37). Su tokia pat romantiška sielos šiluma juo sekė Velta Rūkė-Dravinia (Rūķe-Draviņa 1959: 116). Tokių spekuliatyviai fantastiškų paminėjimų pavyzdžių galima būtų nurodyti ir daugiau.
 43. Adamovičs 1937: 66.
 44. Einhorn 1627: 1.
 45. Savaiame suprantama, kad tokie argumentai irgi turi savo teisėtą vietą religijos reiškinų tyrimuose. Juos ypač pabrėžė N. Söderblomas (Söderblom 1907: 14). Taip pat žr.: Ehnmark 1949: 277. [Iš autoriaus paminėtos knygos dalies čia išverstas tik įvadinis skyrius. – Vert. past.]

Versta iš: Haralds Biezais. Dieva tēls latviešu tautas religijā. Rīga: Zinātne, 2008, p. 25–32, 127–130. Verčiant praleistos kai kurios išnašos, išvedančios už šių dviejų atskirų skyrių rėmų.

Iš latvių kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

The Latvian God Dievs

Haralds BIEZAIS

Pristatomas vienas vienas iškiliausių XX a. antrosios pusės latvių mitologų, senosios latvių dvasinės tradicijos tyrinėtojų, pagal išsilavinimą ir profesiją – teologas, po Antrojo pasaulinio karo gyvenęs ir dirbęs išeivijoje, Švedijoje, Haralds Biezais (1909–1995). Jau po mirties jo namuose Stokholme netikėtai atsirado knygos apie latvių Dievą (*Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion*, Uppsala, 1961) latviškas rankraštis: *Dieva tēls latviešu tautas religijā*, autoriaus taisytas ir pildytas iki pat mirties ir 2008 m. išleistas Latvijoje, Rygoje. Pateikiami dviejų šios knygos skyrių vertimai į lietuvių kalbą: pirmajame atskleidžiama senojo latvių ir kartu baltų Dievo kosmologinė samprata, o antrajame parodoma jį kartu buvus ne vien suasmenintą gamtos reiškinį (švytintį dangų ar dangiškąją šviesą), o būtent Dievą religine, dvasine prasme.